

Horváth Eszter

Az öntudat mint a mai identitáspolitikák alapja

*Szakmailag ellenőrizte: Dr. Ullmann Tamás,
az ELTE BTK-n az Újkori és Jelenkori Filozófia Tanszék oktatója*

Dolgozatom fő kérdésfelvetésében azt vizsgálom, lehet-e a hegeli öntudatfogalom a mai identitáspolitikák kulturális öröksége. Ezt a feltevést Polányi Károly politikai gazdaságtani elméletére, valamint ennek Nancy Fraser általi újraértelmezésére alapozom. Kiindulópontom, hogy Hegel filozófiája, melynek unikuma az emberi természetről alkotott kép történetivé tétele, többfajta emberképet szisztematizál, egyes jellegeket és specialitásokat időbelileg vizsgálva. Hol található ebben a hegeli öntudatfogalom? Milyen összefüggésben áll a marxista tradíció „önteremtése”, és azok az identitáspolitikák, amelyekre a neoliberális állam épít? Merítenek-e az identitáspolitikák Hegel kulturális örökségéből és hogyan lehet ezeket valóban emancipatórikussá tenni? Ezeket a kérdésfelvetéseket egy hegeliánus etikai gondolkodás keretrendszerében járom körül.

Bevezetés

Dolgozatom fő kérdésfelvetésében azt vizsgálom, lehet-e a hegeli öntudatfogalom a mai identitáspolitikák kulturális öröksége. Ezt a feltevést Polányi Károly politikai gazdaságtani elméletére, valamint ennek Nancy Fraser általi újraértelmezésére alapozom. Kiindulópontom, hogy Hegel filozófiája, melynek unikuma az emberi természetről alkotott kép történetivé tétele, többfajta emberképet szisztematizál, egyes jellegeket és specialitásokat időbelileg vizsgálva. Hegel szerint a történetiség eredménye a vizsgált emberi természet. A rendszer csúcán az abszolút szellem van, melynek megvalósulási formái a művészetek, a vallás és a filozófia. Ezeket ma egységesen a kultúra – viszonylag bizonytalan – fogalma alá soroljuk, amely mindenképpen árulkodik Hegel értékpreferenciáiról és inspirációiról, és így Marx jogosan érezhette e rendszert a saját szemszögéből nézve a feje tetején állónak. Marx ezt a történetivé tételt az ember „önteremtéseként” értelmezi újra: vagyis az a hegeli gondolat, hogy a megismerést és a világfolyamatot mint szellemet kell felfogni, számára az ember azon képessége, hogy *tagadja a tárgyiasítást*, és így az ember „saját munkájának eredménye” lesz. A *tárgyiasítást* valamint a *tagadást* dolgozatomban Polányi kettős mozgása [Polányi, 2004] alapján vizsgálom: a *tárgyiasítás*, mint amely a piac önszabályozása által jön létre, illetve a *tagadás*, amely az állam által biztosított szociális háló. Nancy Fraser veti fel ennek az összefüggésnek az elégtelenségét a neoliberális jóléti állam működését megfigyelve. Fraser szerint a *tagadás*, melyet a jóléti állam biztosít, immár nem elégséges a társadalmi szubjektumok emancipációjához [Fraser, 2017]. Hol található ebben a hegeli öntudatfogalom? Milyen összefüggésben áll a marxista tradíció „önteremtése”, és azok az identitáspolitikák, amelyekre a neoliberális állam épít? Merítenek-e az identitáspolitikák Hegel kulturális örökségéből és hogyan lehet ezeket valóban emancipatórikussá tenni? A következőkben ezeket a kérdésfelvetéseket egy hegeliánus etikai gondolkodás keretrendszerében járom körül.

1. Hegeliánus etika – Mi az öntudat Hegelnél?

Hegel filozófiájára úgy is tekinthetünk, mint ami egyfajta, a hagyományoshoz képest pontosan fordított relációt jelent etika és metafizika között. Ez nem jelent mást, mint annak az értelmezésnek a lehetőségét, miszerint Hegel spekulatív filozófiája társadalmi és kulturális viszonyok kifejeződése. Még konkrétabban fogalmazva az egész elméleti rendszer legjobban akkor érthető, ha a poszt-felvilágosodás korabeli „hanyatlásra” adott egyfajta válasznak tekintjük. A hegeli dialektika célja az „elidegenedés” feloldása, a harmónia helyreállítása a racionalitással, vagyis válasz Kant és Fichte számára, akik szerint a személyes identitás racionális konstrukció, az egyén számára megalkotható, mivel a cselekvő tudat az akarat öntudatából származik [Kant, 2004]. Hegel etikájának fundamentuma tehát nem a mai morális értelemben vett individuum, hanem a társadalmi szubjektum, aki a társadalmi és kulturális viszonyok között fejeződik ki. Hegel maga úgy mutatja be a filozófia tudományát, mint amelynek feladata az emberi irreflexív közösség önmagával és a világgal fennálló eredeti harmóniájának magasabb szinten történő helyreállítása. Ez Hegel legalapvetőbb, legmélyebb válasza arra, amit „elidegenedésnek” nevezünk. Ellentétben a romantika törekvéseivel a megoldást nem az irracionális elismerésében, az individuum öntörvényűségében, tehát az általános tagadásában találja meg, hanem ezzel éppen ellenkező választ ad. Melyik tehát az a hegeli gondolat, amelynek olvasatai az öntudatfogalmat mégis a romantikus elvekre redukálhatják vissza, amely alapján Hegelből merítenek az identitáskérdés egyes aspektusait kisajátító politikai ideológiák, amelyek eltüntetik a hegeli gondolatmenet emancipatórikus jellemzőit?

A hegeli megoldás a világszellem racionális isteni értelemként való felfogása, mely a világban (természetfilozófia) és a megismerő emberi tudatban (szellemfilozófia) is megvalósítja magát. Hol van helye ebben a nagy ívű tervben, jól determinált folyamatban az egyén minimális akaratszabadságát általában feltételező etikának? Sokan azt állítják sehol, hiszen a vázolt struktúra belső logikájából következően feloldódik a politikai-, illetve társadalomfilozófiában. A hegeli filozófia globálisan tekintve, szándéka szerint egy fundamentális metafizika, melynek célja, hogy kora „modern” meghasonlottságából, elidegenedett emberi tudatformájából kiutat mutasson. Ebből kifolyólag az *akaratot*, mint minden etika egy alapfogalmát ebben a rendszerben nem lehet voluntarista módon, közvetlenül adottként értelmezni, hanem csak mint a metafizikai kontempláció egy tárgyát. Wood szerint, aki kidolgozza Hegel etikai olvasatát, az öntudat az *én aktivitására*, nem az akaratra reflektál [Wood, 2012]. A reflexió pedig célokat, tárgyakat ad az akarat számára. Az akarat ilyen felfogása lehetővé teszi, hogy az *én* fogalmát saját magamra alkalmazzam, így lesz az akarat a személyes identitás megvalósítása helyett „közös projekt”. A következőkben azt vizsgálom majd, milyen módon íródik bele kulturális örökségünkbe ennek a közös identitástudat megformálásának a törekvése, és ilyen módon hogyan nem lehetséges egyfajta társadalomfilozófiai aspektus számára kisajátítani Hegelt. További kérdésem, hogy fordul-e a hegeli kulturális örökség, ha megpróbáljuk visszakeresni az emancipatórikus aspektust és azt a fraseri elméletbe integrálni.

2. „Tárgyasítás” és annak „tagadása” mint az öntudat képessége

Dolgozatom ezen részén megkísérlem átértelmezni a világfolyamat szellemként való felfogását a marxista tradíció „önteremtése”-ként, és beépíteni a hegeli etikát ebbe a keretbe, valamint rámutatni arra az ambivalenciára, hogy, bár ahogy említettem, az akarat metafizikai kontempláció tárgya Hegelnél, kulturális örökségünkben közvetlenül adottként jelenik meg számos értelmezésben.

Polányi Károly nagy hatású politikai gazdaságtani elmélete, a kettős mozgás, gazdaságtani keretek között írja le, amit Hegel az öntudat világfolyamatot megvalósító mozgásaként jellemez. Elméletének kulcsfogalma, a *fiktív áruvá tétel*, mely a munkaerőnek, a pénznek, a természetnek az „önszabályozó piacokon” való eladhatóságával azt kínálja fel, hogy a termelésnek és az árucserének ezeket az alapvető kiindulópontjait ugyanolyan árucikként kezeljék, mint bármely másikat. Meglátásomban – elfogadva Lukács György megállapítását a dialektikus kategóriák gazdaságtanivá tételéről [Lukács, 1976] – Polányi kulcsfogalma nem más, mint amit Hegel *tárgyasítás*nak nevez, és amit a marxista tradíció az *elidegenedéssel* köt össze. A fiktív áruvá tétellel Polányi azon piaci folyamatokat írja le, amelyek az 1920-as, 30-as évek válságához vezettek. Úgy látta azonban, a piaci deregulációt ellensúlyozza egy erős társadalmi mozgás, amely politikai pártokon és társadalmi osztályokon átívelő, és amely célja, hogy „megvédje a társadalmat” a piac pusztításától. Sőt, ahogy a válság súlyosbodott, a „társadalmi önvédelem” hívei győzedelmeskedtek ezekben a helyzetekben, melyek olyan eltérőek voltak, mint a New Deal Amerikája, a sztálini Oroszország, a fasiszta Európa, és később a háború utáni szociáldemokrácia. A politikai osztályok úgy tűnt, hogy legalább egy dologban összetartanak: abban, hogy a munka, a természet és a pénz áruként az „önszabályozó” piacra hagyatkozva elpusztítaná a társadalmat. Ezért politikai szabályozásra volt szükség, hogy megmentse azt. Ezen társadalmi mozgások alatt értem Hegel *tagadás* fogalmát. Nem állítom azt, hogy a hegeli fogalmakat kizárólagos megfeleltetéssel lehetne Polányi elméletére alkalmazni, inkább, hogy hasznos megfigyelésekhez vezethet a hegeli kulturális örökség hatástörténetének szempontjából. Abban, hogyan írhatjuk le Polányi kettős mozgását az *öntudat* mozgásaként, az etikai Hegel-olvasat értelmezése van segítségünkre: amennyiben elfogadjuk a hegeli öntudatot az én aktivitására való reflexióként, megérthetjük, miért adekvát társadalmi mozgalmak és a piac mozgásainak összefüggését Hegel fényében értelmezni. Így az *akarat* fogalom felfogása nem közvetlen és racionális, hiszen a Nagy Átalakulásban Polányi az említett mozgásokat egymástól függőként, egymásra adott válaszként írja le [Polányi, 2004].

3. „Tárgyasítás”, „tagadás”, és a hiányzó harmadik

Polányi elméletét többek közt az említett Fraser-tanulmány aktualizálja a 2010-es éveket tekintve. Fontos megfigyelése, hogy bár ugyanezen mozgások játszódnak le a 2008-tól bekövetkező válság után, a politikai elitek kifejezetten vagy burkoltan neoliberaisak, azaz még a magukat szociáldemokratáknak tartók is „megszorításokat” és „hiánycsökkentést” követelnek annak ellenére, hogy ezek a politikák milyen fenyegetést jelentenek a gazdaságra, a társadalomra és a természetre. Eközben a népi ellenállás nem tud egyesülni egy szolidaritásra épülő alternatívában, az olyan intenzív, de gyorsan múló kitörések ellenére sem, mint az *Occupy* vagy az *Indignados*, mivel ezekből a tiltakozásokból általában hiányzik a programadó tartalom.

A kérdés tehát, hogy miben tud a *tagadás* a leginkább új erőre kapni, mikor elfogynak az alternatívák az *én aktivitására* való reflexióra?

Fraser azzal magyarázza a különbséget a Polányi által leírt, és a jelenlegi válság mozgásai közt, hogy az 1930-as évek ipari termelésen alapuló fordista kapitalista berendezkedéséhez képest jelenleg egy poszt-fordista, pénzügyletekre alapozott rendszerben élünk.⁸[Fraser, 2017] Ez pedig ellehetetleníti az erős társadalmi *tagadást*, mivel a befektetők már nem függenek közvetlenül a munkától, hiszen a felhalmozás körforgásában, a pénzügyi termékek kereskedelmében keresik hasznukat, azaz maguk az absztrakt pénzügyletek lesznek fiktív árukká. Fraser a jelenlegi válság egy olyan újraakercetetését adja, amely megvilágító lehet a hegeli kulturális örökség hatásának vizsgálatát illetően: annak érdekében, hogy megválaszolja, miért nem tud kialakulni egy erős társadalmi tagadás, Fraser elismeri, hogy a pénzügyletekre alapozott rendszer okolása nem elégséges, hiszen a piacnak való ellentartás immár nem osztályviszonyok keretében tematizált, hanem egyre inkább előtérbe kerül a politika diszkurzív arca. A mai tiltakozások vitathatatlanul domináns nyelvezetei a faj, a gender, a szexualitás, az etnikum és a nemzetiség fogalmaira épülő identitáspolitikák. Az igényformálásnak egy olyan nyelvtana ez, amely összekapcsolja a struktúrát és az ágenciát, azokat a társadalmi képzeteket, melyeken keresztül a társadalmi lények megtapasztalják, értelmezik és értékelik a társadalmi körülményeket. Emiatt vélem alkalmasnak annak vizsgálatát, hogyan hathatnak az identitáspolitikákon keresztül kultúránkba mélyen beleivódott hegeli fogalmak.

Ennek fontos eleme még, hogy a jelenlegi válságforatókönyv, amelyet Fraser felvázol, destabilizálja a nemzeti keretet, úgy, hogy közben még nem alkotta meg annak elfogadható helyettesítését [Fraser, 2005].

Polányi idejében magától értetődő volt, hogy a modern területi állam a társadalmi önvédelem elsősorú terepe és képviselője. Ma elsősorban a pénzügyletek gazdasági dominanciája miatt korántsem egyértelmű, hiszen azok nemzetgazdaságok közti átívelést hoznak létre, így a politikai elitek érdeke nem redukálható a területi állam védelmére. Fraser ezen megállapítása fontos lesz számunkra a későbbiekben a hegeli *állam* fogalom értelmezése kapcsán. A klasszikus kettős mozgás feltétele, hogy az ellenmozgás nemzeti keretben valósul meg, az új helyzet pedig azt eredményezi, hogy az immár transznacionális *tagadásra* egy egészen más perspektívából kell tekinteni. Fraser szerint a 1960-as évektől kezdődő emancipációs mozgalmak egy harmadik félt formálnak meg az eddigi kettős mozgáshoz képest. Ezt annak alapján látja így, hogy ezek a mozgalmak kritizálják az eddigi nemzeti keretben megvalósuló ellenmozgások *etikumát/kultúráját* (Sittlichkeit). Megsemmisítő tekintettel fordulnak a szociális ellátásba kódolt kulturális normák felé, hierarchiákat és társadalmi kizárást felfedezve benne: az új baloldaliak leleplezik a bürokratikus szervezett szociális védelem elnyomó jellegét, amely megfosztja a kedvezményezetteket a hatalmuktól és az állampolgárokat ügyfelekké teszi; a háborúellenes aktivisták az első világ szociális védelmének nemzeti keretét kritizálják, mivel azt a juttatásokból kizárt posztkoloniális népek finanszírozták; mindeközben a második hullámos feministák kimutatták a szociális védelemnek a „családi jövedelem”, illetve a „munka” és a „hozzájárulás” férfiközpontú nézetén alapuló megállapításának elnyomó jellegét, rávilágítva arra, hogy ezek nem annyira a társadalmat, mint olyat, hanem inkább a férfidominanciát védelmezték. Hipotézisem, hogy mind az emancipáció, mind az olyan retrográd mozgalmak, mint a *Le Penizmus* vagy a görög *Arany Hajnal*, összefüggnek a hegeli fogalmak kulturális örökségünkbe ivódásával, így az a „közös projekt”, amelyre a már kifejtett módon az öntudat reflexiója irányul, kultúrtörténeti szempontból a hegeli *szabadság* valamint *akarat* fogalom közvetlen, racionális értelmezése. A továbbiakban kifejtem a hegeli fogalmak lehetséges

⁸ Ennek bővebb magyarázata: FRASER, 2017, 33-34.

értelmezéseit a fraseri hármass mozgás keretében, és arra keresek választ, hogy a hegeli örökség etikai olvasatban való értelmezése nyújthat-e újraakterezést az identitáspolitikákban.

4. Hármass mozgás és a hegeli kulturális örökség

A fraseri hármass mozgás értelmében a legfőbb kérdés, hogy mit lehet kezdeni a hegeli etikát meghatározó etatizmussal, vagyis azzal, hogy Hegel számára az egyén szabadsága az államban rejlik, a végső önmegvalósítás együtt jár az államban való részvétellel. Az állam rendszere úgy tud kollektívan konstituálódni a tudatunkban – ahogy Hegel a Jogfilozófiában írja (JF § 206) –, ha az egyének szabadsága és boldogsága elismert társadalmi szerepeken alapul. A fraseri felismerés nem egyedi, ám Polányi kettős mozgását elemelve sajátosan gazdasági alapú, miszerint a társadalmi státuszok képzetei már elméletben elcsúsznak, amennyiben a nemzeti keretezés kikerül mögülük, semmi nem szavatolja az önmegvalósítást, mint a hegeli értelemben vett polgári társadalom erkölcsiségét. Hegel ugyanakkor kezdettől hangsúlyozza, hogy a polgári társadalomban nemcsak a „konkrét személy” a lényeges vonatkoztatási pont, hanem éppilyen fontos „az általánosság formája” is (JF § 182). Azt próbálja kimutatni, hogy a modern szolidaritás különféle formái hogyan kapcsolják össze az egyéneket az általánossággal, hányféleképpen azonosulnak a polgárok az állam mint egész céljaival (JF § 230–56). A polgári társadalom tehát valóban társiaság: társas identitást ad az egyéneknek, erkölcsi igénnyé fejleszt bennük mások jólétét, és olyan kollektív célokat nyújt nekik, melyekkel azonosulni tudnak [Kodaj, 2009]. Mi az önmegvalósítás mozgatórugója egy olyan társadalomban, amely nem nemzetállami alapú, amelyben a polgári társadalom mint alap, megkérdőjelezendő? Lehetnek-e az identitáspolitikák ennek az önámításnak a lenyomatai, amely során „mentjük, ami menthető” a nemzetállamon nyugvó kollektív tudatból? Először a hegeli etikai fogalmak elemzésével, majd ezek értelmezésével a fraseri hármass mozgásban próbálok meg válaszolni ezekre a kérdésekre.

A személyiség Hegelnél közösségivé válik, azaz az egyén sajátosságainak kulturális, történelmi vonatkozásait hangsúlyozza. Mindezek eredményeképpen fejlődik az emberi természet - amely tehát nem örök és változatlan attribútumokkal bír -, és ez az eredmény adekvát a feladat kezdeti célkitűzéseivel. Persze az én részeként a célok és a szándékok is változnak, ezért mondhatjuk, hogy az egyént saját céljai, inspirációi alakítják, nem valami külső tárgy. Állandó egymásra hatást fedezhetünk tehát fel öntudat mint reflexivitás és az *önmegismerés* mint az énről alkotott, a reflexivitást is magába foglaló deskripció között, mely egymásra hatás állandóságánál fogva a személyiség folyamatos változását idézi elő, azaz a személyiség azonosságfeltételét pontosan ez a folyamat adja. Két, viszonylag evidens kritika is adja magát ezzel a gondolatmenettel kapcsolatban, amely abban rejlik, hogy a külső tárgy, amely alakíthatja az egyént, az pont hogy az a kollektivitás, amelynek a része. A másik az önmegismerés kielégíthetlensége, amely így magába foglalja a feltételezést, hogy a személyiség nem feltétlenül *azonos*.

Ezen elképzelés és a felvetődő kritikus pontok alapján a modern nemzetállamokban megvalósuló kollektív identitások képzetei egyértelmű hegeli kulturális örökségnek fogadhatók el, ahogy azt a Jogfilozófia már idézett szöveghelyén kifejti – ahhoz, hogy mint önérték érvényre jusson, a kollektív tevékenységnek az egyéni akaratok közvetítésével kell kibontakoznia, és az egyének szubjektív meggyőződését kell tükröznie. Meglátásom alapján számos ponton kimutatható a társadalmunkról alkotott képben a személyiségnek ez a fajta dialektikus mechanizmusához való igazodása. A vizsgálódás fő hangsúlya emiatt tehát áttevődik arra, hogy az emancipációnak ez a hegeli kulturális öröksége lehet-e nem a hegeli értelemben vett állam fogalmán alapozott.

Hegel azért emeli ki az államot mint az erkölcsiség és az egyén szabadsága megvalósulásának keretét, mivel az intézményi struktúrát ad a közösségi tudatnak. Mégis kvázi-individuális etikává válik amiatt, hogy a kollektív tevékenységet az egyéni akaratok közvetítéseként értelmezi. Az önmegvalósítás ezen folyamata voltaképpen azt jelenti, amit Kant tapasztalásnak nevez, és ebben a minden akarattal rendelkező individuum számára közös tapasztalatban részesülnek az egyes individuális egyének. Ezt a képzetet töri meg a neoliberalis államban felfüggesztődő kettős mozgás, destabilizálva közösség és egyén kapcsolatának ezt a fajta összefüggését. A szerves fejlődésnek ez a hegeli gondolata inherens konzervatív tendenciát mutat. Ugyanakkor ennek az örökségnek az érdeme, hogy az egyéni törekvések mint kumulatív vagy kollektívek válnak csak értelmezhetővé, így ennek a hogyanja vizsgálható a fraseri emancipáció fogalma alatt.

A már említett emancipációs mozgalmak minden egyes esetben a szociális védelem inherens részét adó, hegeli értelmű erkölcsiségének egy aspektusát kritizálták. E folyamat során örökre megfosztották a „védelem” kifejezést attól a polgári társadalomban létrejövő erkölcsiségtől, amely intézményesíti a közösségi tudatban kumulálódó egyéni akaratot. Tudatában annak, hogy a bér eszközül szolgálhat a státuszalapú dominanciával szemben, ezek a mozgalmak természetesen bizalmatlanok voltak azokkal szemben, akik idealizálták a védelmet és démonizálták a piacokat. A védelemmel szemben hozzáférést követeltek, és a legfontosabb céljuk nem a társadalom védelme, hanem az uralom legyőzése volt. Mindazonáltal az emancipációs mozgalmak nem voltak a gazdasági liberalizmus hívei. Tudatában annak, hogy a piacosság sokszor nem az uralom megszüntetését, hanem inkább az újrendezését szolgálta, mindig ösztönösen szkeptikusak voltak azokkal szemben is, akik az „önszabályozó piacot” mint csodaszert tartották számon. Bizalmatlanul a piacosság totalizálására irányuló erőfeszítések felé, azt állították, hogy a szerződéskötési szabadság – amely a hegeli kulturális örökség értelmében vett egyéni akaratok közvetítése – nem öncél, hanem az emancipáció tág értelemben vett eszköze.

Hármas mozgásról beszélni azt is jelenti, hogy a három pólustagot természetüknél fogva ambivalensként rögzítjük. Polányival szemben már látjuk, hogy a szociális védelem gyakran ambivalens, miközben megkönnyebbülést nyújt a közösségeknek a piac bomlasztó hatásaival szemben, egyidejűleg megerősíti az azokon belüli és közti uralmi viszonyokat. De ugyanez igaz a másik kettőre is. A piacosság valóban rendelkezhet a Polányi által hangsúlyozott negatív hatásokkal, azonban ahogy Marx is tisztában volt vele, kedvező hatásokat is létrehozhat annyira, amennyire az ez által szétbomlasztott védelem elnyomó volt – például amikor megjelennek a fogyasztási cikkek piaci a bürokratikus irányított tervgazdaságokban, vagy amikor a munkaerőpiacok megnyílnak azok számára, akik akarataik ellenére ki voltak zárva onnan. Még fontosabb, hogy az emancipáció sem mentes az ambivalenciáktól, mivel nem csak felszabadulást okoz, hanem *deformálja is a meglévő – szolidaritások szövetét* – innen kérdésfeltevésünk identitáspolitikákra irányultsága. Ezért Polányival szemben a piacosság és a szociális védelem közti konfliktus nem érthető meg az emancipációtól elszigetelten. Azonban ugyanígy a szociális védelem és az emancipáció közti későbbi konfliktusok sem érthetők meg a neoliberalizáció közvetítő erejétől elszigetelten.

Összegzés

Ezek alapján vonom le azt a következtetést, miszerint a szociális védelem erőivel folytatott küzdelem közben ezek a mozgalmak is gyakran elhanyagolják a piacosító projektek hatását. Nem eléggé érzékenyen a szabadpiaci erők növekedésére, az emancipációs küzdelmek hegemónikus áramlatai karizmatikus logikával ellátva a tőkefelhalmozás új módját, amely „flexibilisnek”, „különbség-barátnak”, „az alulról jövő kreativitást ösztönzőnek” lett kikiáltva.

A hegeli fogalmak vizsgálata alapján azonban ez szinte „kulturálisan kódolt”, hiszen az önmegvalósításnak mindig ott van az a félreinterpretált változata, miszerint az *általánosság* ugyanazt a közös tapasztalatát jelenti az egyes individuális egyéneknek. Nem lehet ugyanakkor azt állítani, hogy a fraseri hármas mozgás értelmében bármelyik elem is kisajátíthatná a hegeli örökséget, azonban mindenképp érdemes tudatosítani, ahogy azt a fentiekben bizonyítottuk, a hegeli fogalmak milyen erősen reprezentálódnak a emancipáció és piacosítás „összefogásában”. A kérdés persze, hogy tudjuk-e a hegeli kulturális örökséget elvonatkoztatni azon pozíciójától, amelyet ilyen módon az emancipáció erkölcsiségének megképzésével elfoglal a polgári társadalom tagjainak önmegvalósítását illetően. Polányi és Hegel fogalmainak egymáshoz közelítésekor dolgozatomban során nyilvánvalóvá vált, hogy Hegel nem különbözteti meg egymástól az elidegenedést és a tárgyiasságot. Ez jelentheti főleg a hegeli fogalmak mai értelmezésében vett törésvonalat, hiszen az elidegenedés a munkaerő áruvá válását, ezáltal az emancipáció szükségességét is magába foglalja, míg Hegelnél a tárgyiasság valójában kizárja annak lehetőségét, hogy bármilyen törésvonal lenne az egyéni akarat és annak társadalom felé közvetítődése közt. Bár úgy tűnik, mintha az identitáspolitikák ennek a polgári társadalmi formának központi szerepet adó hegeli koncepció alapján szerveződnenek, fontos tudatosítani, hogy az emancipáció szolidaritásra, a szociális védelemmel való összefogásra törő mozgalmi megnyit meríthetnek a hegeli örökségből, amennyiben átértelmezik a nemzetállamon nyugvó kollektív tudatot, és ennek törésvonalai mentén építenek identitásképző elemeket, a társiasság olyan formáival kísérletezve, amelyek törekedhetnek az „egyéni akaratok közvetítésének” olyan formáira, amelyek korántsem veszik adótnak, hogy a kollektív akarat a szociális védelem és a piacosítás erőinek kitéve közvetlenül a szubjektumok meggyőződését tükrözi.

Irodalomjegyzék:

- FRASER, NANCY: *Reframing Justice in a Globalizing World*. In: WATKINS, S. (szerk.): *New Left Review* 36. (2005) London: 69-88.
- FRASER, NANCY: *A Triple Movement? Parsing the Politics of Crisis after Polanyi*. In: BURCHARDT, M.; KIRN, G. (szerk.): *Beyond Neoliberalism – Social Analysis after 1989*. (2017) Palgrave Macmillan. 29-41.
- HEGEL, G.W.F.: *A jogfilozófia alapvonalai*. (1971), Akadémiai kiadó, Budapest
- KANT, IMMANUEL: *A gyakorlati ész kritikája*. (2004) Osiris, Budapest
- KODAJ, DÁNIEL: *Amit veszíthetünk (Hegeltől Marxig és vissza)*. In: BÖCSKEI B., MÉSZÁROS Á. (szerk.): *Fordulat* 6. (2009) Budapest: 123 – 135.
- LUKÁCS, GYÖRGY: *A fiatal Hegel*. (1976) Magvető kiadó, Budapest 1976,
- POLÁNYI, KÁROLY: *A Nagy Átalakulás*. (2004) Napvilág Kiadó, Budapest
- WOOD, ALLEN W.: *Hegel's Ethical Thought*. (2012) Cambridge University Press.